

Tržičan Lojze Ude

Pravnik, vojak 2. gorskega strelskega polka avstro-ogrske vojske, Maistrov borec za severno mejo, slovenski partizan, znanstvenik, publicist, zgodovinar, proučevalec koroškega in slovenskega narodnostnega vprašanja.

Če boste v Udetovem domačem Tržiču iskali sledi za njim, vam bo uspelo spomin nanj najti le na skromni plošči v čast ljubeljske skupine borcev za severno mejo na pročelju nekdanje šole, sedanje Knjižnice dr. Toneta Pretnarja, na tržiškem Balosu. Na povsem lastno pobudo je nekaj tržiških domoljubov podobno spominsko ploščo postavilo desetletje nazaj na Udeto-

vi domačiji na Koroški cesti. Pa vendar so Udetovo življenjsko delo in prizadevanja tesno povezani s Tržičem, Ljubljem in slovensko Koroško. Z nemškutarstvom in zapostavljanjem slovenstva zaznamovana tržiška otroška leta so ga izoblikovala v neomajnega borca za slovenstvo, na vojaškem in znanstveno - zgodovinskem področju. Lojze Ude (Križe, 18. 6. 1896 - Lošinj, 28.

2. 1982) sodi med preveč pozabljene slovenske domoljube in si zagotovo zasluži prepoznavnejše mesto, tako v rodnem okolju kot v vseslovenskem prostoru.

Po Ljudski šoli v Tržiču in gimnaziji v Škofovih zavodih v Šentvidu, je Ude diplomiral na ljubljanski pravni fakulteti leta 1929, po vrnitvi z bojišč prve svetovne vojne in sodelovanju v bojih



Poročnik avstro-ogrske vojske Lojze Ude, 1918



S soborcema Ahačičema na Ljubelju 1918



Ude vrh Ljubelja 1979

za slovensko severno mejo v letih 1918 in 1919. Odvetniško prakso je po študiju opravljal v Prekmurju in na Štajerskem in v tem obdobju tudi začel živo posegati v javne polemike o slovenskem narodnostnem vprašanju. Njegovo poglobljeno publicistično delo in kasneje znanstveno zgodovinsko raziskovanje je bilo usmerjeno na obdobje prehoda Slovencev iz Avstro-Ogrske v Jugoslavijo. Posebej velja to za prehod in usodo severnih obmejnih Slovencev. V bogatem znanstvenem raziskovalnem opusu je svoje temeljno zgodovinsko zanimanje strnil v treh knjigah. V delu Slovinci in jugoslovanska skupnost (1972) je povzel historične razprave o Slovincih in jugoslovanski ideji v letih 1903 - 1914, upore slovenskega vojaštva v avstro-ogrski vojski in oceno glavnih publikacij iz zgodovine prehoda iz Avstro-Ogrske v Jugoslavijo. V knjigi Boj za slovensko severno mejo 1918-1919 (1977) je objavil gradivo o vojaškem in političnem položaju od zloma Avstro-Ogrske naprej. S knjigo Koroško vprašanje (1976) se je lotil še vedno aktualnega vprašanja avstrijskega problema, odgovornosti Avstrije in napredne zaščite narodnih manjšin. V njej obravnava kriterije ugotavljanja

narodne pripadnosti, zgodovino proslav koroškega plebiscita, zgodovino Heimatdiensta in avstrijsko državno pogodbo z vidika manjšinskih zaščitnih določil. Leta 1980 se je Ude v nekem intervjuju vprašal: Kje je obtičala internacionalizacija koroškega vprašanja? Nekaj časa je bilo slišati, da bo vprašanje naših Korošcev reševala Organizacija združenih narodov.

Znanstveno raziskovalno delo je Ude začel po odhodu med slovenske partizane leta 1943 kot sodelavec in tajnik leto kasneje ustanovljenega Znanstvenega inštituta. Po vrnitvi v Ljubljano maja leta 1945 je ustanovil inštitutov Oddelek za mejna vprašanja. V letih 1948-1956 je služboval na Inštitutu za novejšo zgodovino, do upokojitve leta 1965 pa v Narodni univerzitetni knjižnici, kjer se je predvsem posvečal zgodovinopisju oz. problematiki slovenske manjšine na Koroškem.

Ne gre prikriti, da Ude s svojimi pogledi ni nekajkrat prišel v konflikt s stališči komunistov in kasneje socialistične oblasti. Na začetku druge svetovne vojne je ostro nasprotoval podpori slovenskih komunistov sporazumu Sovjetske zveze s Hitlerjevo Nemčijo. Pred kapitulacijo Italije je vodstvu Osvobodilne fronte pripisoval soodgovornost za državljansko vojno v tedanji Ljubljanski pokrajini. Bil pa je tudi neuspešen pri poizkusu sporazuma med Slovensko zavezo in Osvobodilno fronto.

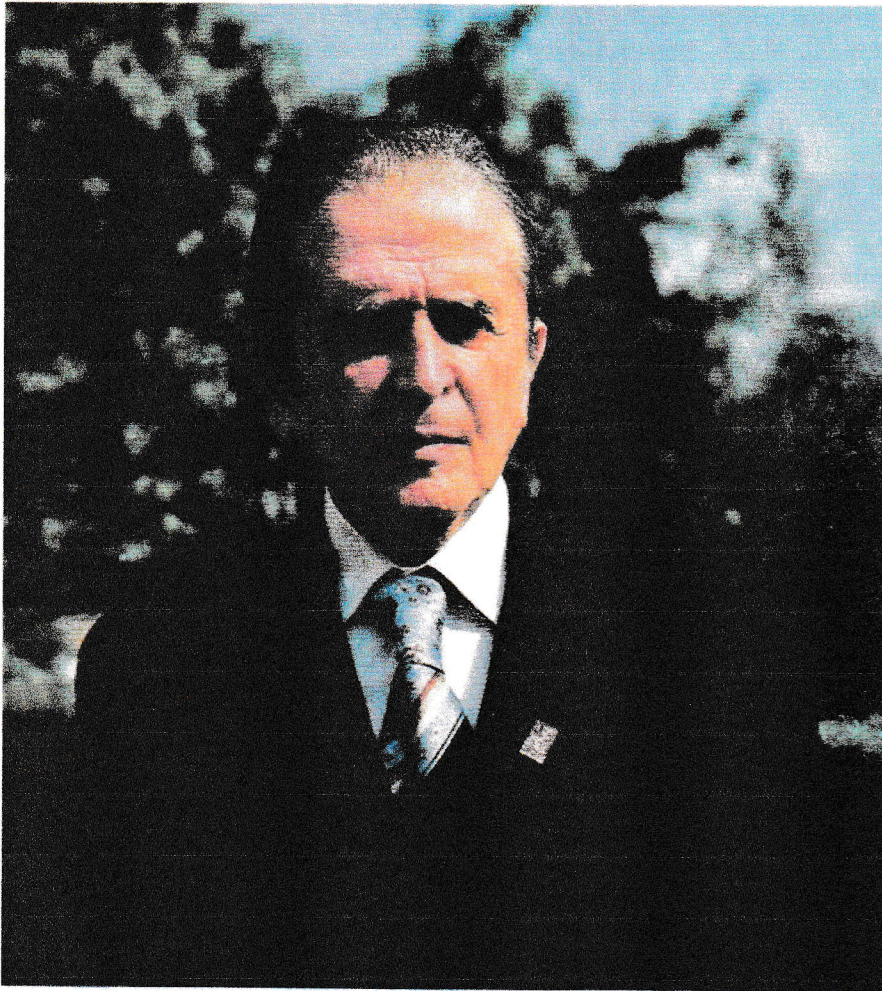
Leta 1978 je Lojze Ude prejel največjo slovensko Kidričevo nagrado za znanstveno raziskovalno delo.

Manj nam je poročnik Lojze Ude poznan kot častnik 2. gorskega strelskega polka avstro-ogrške vojske (K. k. Gebirgs Schützen Regiment N. 2). 2. gorski strelski polk, ki je bil prvotno ustanovljen kot 27. domobranski pehotni polk in kot gorska enota opremljen leta 1911, je bil ne samo najbolj slovenska enota avstro-ogrške vojske, ampak tudi ena njenih najbolj učinkovitih enot za gorsko bojevanje. Sestavljali so ga Ljubljanci, Gorenjci, Dolenci in Notranjci. V prvi svetovni vojni se je na rusko bojišče odpeljal iz Ljubljane 14. avgusta 1914, kjer je bil v boju pri Przemyslanih hudo poražen. Septembra 1915 se je polk vrnil na bo-

jišča ob Soči, kjer je bil na domači zemlji vojaško mnogo bolj uspešen. Kleni slovenski gorjanci so se tolkli pri Doberdobi, na Rombonu, Šmohorju in Velikem Lemežu, tudi na Tirolskem in izbojevali zmagovit boj na nož z italijansko brigado "Forli" na Monte Cengio, že globoko na italijanskem ozemlju. Leta 1918 je polk večinoma prebil ob reki Piavi. V polku je bilo maja 1918 kar osemindeset odstotkov Slovencev, med njimi tudi poročnik Lojze Ude.

Maja 1918 se je Ude z italijanske fronte vrnil na vojaški dopust v Trzič. Na povabilo nekaj slovensko zavednih tržiških občinskih odbornikov je imel v tržiškem domu na Skali predavanje o vojnih doživetjih in trpljenju na fronti. Izrabil je priložnost in podrobneje govoril o "majski deklaraciji". Trzičanom je razložil svojo vizijo o svobodni Jugoslaviji. S predavanjem je izzval ogorčeno negodovanje tržiških Nemcev, od slovenskih someščanov pa požel aplavz.

Oktober 1918 se je na italijanski fronti začela velika antantna ofenziva. Ude je bil s svojim bataljonom nastanjen v Codroipo v Furlaniji na t. i. "retablirung" (počitku in popolnjevanju). Vojski niso imeli nobene zveze s slovenskim zaledjem niti s kakšnim drugim slovenskim polkom. Informacij o mednarodnem položaju in o napredovanju razkroja v notranjosti avstro-ogrške monarhije ni bilo. 24. oktobra je prišlo povelje, da mora polk na bojišče. Še istega večera so se slovenski vojaki začeli zbirati na ulici Codroipa in se v demonstracijskih sprevodih, nekateri s puškami, drugi brez orožja, začeli upirati odhodu na fronto. Peli smo Vandrovček, vandrovček, vandrovček moj, kam bova vandrala midva nocej ... in vzklkali: Dol z vojsko, dol z Avstrijo, živijo Jugoslavija, piše o uporuh Ude v razpravi Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi (1969). Poveljstvo 44. strelske divizije (44. Schützendivizion), v katero je spadal tudi Udetov polk, je proti upornikom poslalo popolnoma avstrijska (nemška) 2. in 21. strelski polk, ki sta upor slovenskih vojakov zadušila. Prijetim upornikom je grozilo naglo vojaško sodišče, vendar zaradi dogodkov



Pravnik, advokat in zgodovinar Ude 1980

na fronti sodišče ni zasedalo. Ves polk je bil razorožen, orožje pa hitro vrnjeno, saj bi polk moral nemudoma na fronto. A se je polk znova uprl in odkorakal domov proti Gorici, kjer je prisegel novi svobodni državi, ki je nastala na Slovenskem. Lojze Ude se je vrnil v domači Trzič.

Nemci so Ljubelj zasedli 29. oktobra 1918. V spominih Ude večkrat našteva, kako globoko v dušo so mu sedle besede furmana, ki je s konjsko vprego pripeljal po klancu navzdol po sedanji trziški Koroški cesti in Udetu, ki se je 13. novembra 1918 komaj vrnil s kalvarije med prvo svetovno vojno in po njenem koncu, na domačem pragu zabrusil: Vi tukaj postajate, na Ljubelju so pa Nemci! Uvidel je, da je slovenski narod brez pravega vodstva. Niso ga zavedle pripombe, kot so: Kaj se boste hodili boriti za Koroško, komaj ste se živi vrnili iz vojne! Pred nekdanjo meščansko šolo na trziškem Balosu je

14. novembra zbral prvo "ljubeljsko" skupino borcev za severno mejo. Štirinajst borcev, trziških dijakov in delavcev, je Ude nagovoril: Ne smemo čakati, da nam bo Koroško dala Antanta (Francija, Anglija in carska Rusija - op. a.). Zapomnite si, da bomo Slovenci dobili samo to, kar si bomo znali sami priboriti! Še isti večer so odšli proti Ljubelju. Nemci so se medtem že umaknili proti Brodem (Loiblthal) na avstrijski strani. Skupina je nekaj dni stražila vrh prelaza. Kot se je spominjal Ude, sta s soborcem Ahačičem proti dolini izstrelila nekaj strelcev, vendar brez jasnih ciljev. Nemci so odgovorili. V nemško-avstrijskem zgodovinpisju so ti streli omenjeni kot prvi v bojih na Koroškem po prvi svetovni vojni. 15. novembra je na Ljubelj prišel stotnik Lavrič s 56 prostovoljci in 7 častniki. Ude in Ahačič sta odšla v dolino do Nemcev in jim postavila ultimat, da se umaknejo čez reko Dravo, kar so

Nemci upoštevali. 2. januarja 1919 je avstrijska stran prešla v protiofenzivo proti Borovljam in Ljubelju. Slovenski borci za severno mejo so utrpeli velike izgube. Stotnik Lavrič je bil hudo ranjen. Umaknili so se nazaj proti prelazu Ljubelj. Tam so pod poveljstvom stotnika Krena ustanovili tako imenovano "ljubeljsko skupino". Skupina je uspešno branila prelaz Ljubelj in bila po ponesrečeni ofenzivi slovenske vojske 29. aprila 1919 edina, ki je obdržala izhodiščne položaje in ni imela dezertterjev. Tudi v zmagoviti jugoslovanski ofenzivi, od 28. maja do 6. junija 1919, v kateri je zasedla Koroško do Celovca, je ljubeljska skupina že 29. maja dosegla svoj cilj. Žal je bil uspeh prepozen. S "Saint Germainsko pogodbo" je bilo 10. septembra 1919 odločeno o koroškem plebiscitu, 10. oktobra 1920. Po plebiscitu je Koroška pripadla Avstriji (rezultat 41 odstotkov za Kraljevino Jugoslavijo in 59 odstotkov za Avstrijo). Vrh Ljubelja je nastala nova državna meja, na kar na ljubeljskem prelazu spominja velik mejni kamen z napisom "St. Germain 10. sept. 1919". Ude izgube Koroške ni nikdar prebolel in pozabil.

Za svoj vojaški prispevek na Ljubelju je Ude leta 1920 prejel zlato Obiličevo medaljo za hrabrost.

Neomajen Maistrov borec je Ude ostal tudi še davno v sodobno obdobje. Za svojo "bitko vseh bitk" je štel zmago ob povojnem priznanju borcev za severno mejo. Potem ko je bila organizacija borcev za severno mejo 15. maja 1966 po nekajkratnih predhodnih pozivih vendarle tudi formalno ustanovljena in priznana od tedanje oblasti, niso nekdanji borci imeli pravzaprav nobenega političnega statusa. V pogovoru s takratnim predsednikom Skupščine SR Slovenije Sergejem Kraigherjem, o političnem vplivu in neoporečnosti tega osvobodilnega boja, je junija 1967 Ude vendarle dosegel odločilni preobrat. Sprejet je bil republiški zakon o borcih za severno mejo in priznanje moralnega in materialnega položaja teh borcev. Poročnik Ude je borce generala Maistra popeljal še do zadnje zmage!

Janez Kavar